

ДИНАМІКА БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ІМЕН УЖГОРОДЦІВ У ХХ СТОЛІТТІ (ЧОЛОВІЧИ ІМЕНА)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (37) 2017

УДК 81'367.625

Шоля І. Динаміка багатоконпонентних імен ужгородців у ХХ столітті (чоловічі імена); 11 стор.; бібліографічних джерел – 11; мова – українська.

Анотація. У статті розглядається структура та динаміка функціонування багатоконпонентних чоловічих імен в антропонімії міста Ужгорода протягом ХХ століття. Наводяться приклади найпоширеніших компонентів подвійних і потрійних антропонімів, серед яких найуживаніші угорські, християнські та слов'янські імена. Називаються основні причини функціонування багатоконпонентних онімів у іменнику міста. Порівнюється динаміка використання таких антропонімів у іменниках Ужгорода і західних регіонів України.

Ключові слова: іменник, багатоконпонентні чоловічі особові імена, динаміка іменника, вибір імені.

В останні десятиріччя власні особові імена перебувають у колі дослідницьких зацікавлень науковців. Предметом досліджень постають не тільки такі важливі питання, як природа імені, його життя в суспільстві, склад іменника, чинники, що впливають на зміни іменного репертуару, ступінь популярності тих чи інших онімів. Всебічне вивчення імен, глибокий інтерес до них змушує науковців звертатися до ряду вужчих, але не менш важливих і актуальних проблем. Однією з них є функціонування багатоконпонентних антропонімів. Підтвердженням актуальності цієї теми стала поява в сучасній ономастиці низки цікавих публікацій, де розглядаються причини виникнення багатоконпонентних назв. До вказаної проблематики, як у межах дисертаційних досліджень, так і окремих наукових розвідок, звертаються Л.О. Белей, О.О. Горобець, І.В. Єзерська, Л.Є. Луньо, В.А. Никонов, С.П. Павелко, С.М. Пахомова, Н.О. Свистун, І.Д. Скорук, О.В. Черноус.

Мета нашої статті – дослідити динаміку функціонування багатоконпонентних чоловічих онімів у іменнику м. Ужгорода ХХ ст. *Об'єктом* дослідження стали 315 багатоконпонентних чоловічих особових імен. *Предметом* дослідження є структура і динаміка функціонування подвійних, потрійних і чотирьохкомпонентних чоловічих антропонімів у іменному репертуарі ужгородців. *Джерелом* дослідження послужили архівні матеріали метричних книг реєстрації актових записів м. Ужгорода Закарпатського державного обласного архіву.

Історія виникнення багатоконпонентних антропонімів дуже давня. Ряд дослідників знаходять функціонування таких імен ще в дохристиянській Русі, коли, крім основного імені, дитині надавали додаткове, непривабливе, яке мало виконувати функцію оберегу [3, с. 136]. З прийняттям християнства церковні імена поступово витісняли язичницькі, співіснуючи одночасно з ними протягом декількох століть. С.М. Пахомова вважає, що поєднання двох імен особи з'явилося внаслідок хри-

стиянсько-язичницького антропонімійного дуалізму [4, с. 29].

Причини появи та функціонування багатоконпонентних антропонімів різні. Л.Є. Луньо їх вбачає в явищі однойменності, що є залишком системи найменування в дохристиянський період [3, с. 139]. Язичницькі уявлення слов'ян про Рода, про духів-покровителів сім'ї, віра в імена-обереги зумовлювали антропонімну єдність представників однієї родини [4, с. 9]. Це пояснює бажання назвати дитину за іменем батька чи матері, бабусі чи дідуся, дядька чи тітки, що, у свою чергу, також є причиною появи подвійних імен.

Серед дослідників існує думка, що багатоконпонентні імена є носієм соціальної інформації і «виступають маркером належності до вищих прошарків» [3, с. 137]. В.А. Никонов, дослідивши архівні матеріали уніатських церков Львова, зробив висновок, що подвійні та потрійні імена у другій половині ХІХ ст. були привілеями забезпечених верств населення [5, с. 20]. Цю теорію підтверджує І.В. Єзерська, яка вивчала чоловічі та жіночі антропоніми католицького населення Львова ХVІІ ст. Зафіксовані дослідницею дво-, три- і п'ятикомпонентні імена, мода на які прийшла до Львова з Німеччини, «давалися здебільшого дітям аристократії, вельможам і шляхтичам» [2, с. 206].

Деякі мовознавці пов'язують появу таких імен з релігійним чинником. Л.О. Белей пояснює вибір батьками подвійних чи навіть потрійних імен прагненням дотримуватися християнських традицій. Інша причина – прагнення забезпечити найменованій дитині двох або трьох небесних заступників [1, с. 68]. Ця практика дуже поширена у представників римо-католицького віросповідання.

Традиційним є подвійне найменування і у євреїв. Воно також пов'язане з уявленнями про захисну силу імені. Вважалося, якщо після хвороби хлопчик залишався живий, то йому обов'язково потрібно надати друге ім'я *Хайм*, що

в перекладі означає «життя». Воно виконувало функцію своєрідного оберегу, заклинання, щоб дитина дожила до старості [7, с. 154]. У межах ужгородського іменника зареєстровано два таких випадки: *Chájm Wolf* (1900) і *Pinkasz Chájem* (1905).

Однією із особливостей іменника м. Ужгорода ХХ ст. є наявність у ньому великої кількості багатокомпонентних онімів. Нами зафіксовано 281 подвійних чоловічих імен, що обслуговують 317 носіїв, 32 потрійних – 32 носії і два чотирикомпонентні оніми, які мають по одному носієві – це *Дьордь, Пал, Бейло, Ференц*⁷ та *Жолт-Міклош-Кароль-Шандор*. Таким чином, 315 багатокомпонентних одиниць, що становить 54,3% від усіх зафіксованих в Ужгороді чоловічих імен, обслуговують 351, або 3,9% носіїв.

80,1% від усіх багатокомпонентних імен належить подвійним онімам, тобто таким, що складаються з двох повних самостійних імен однієї категорії [8, с. 52], наприклад, зафіксовані нами в архівних матеріалах: *Béla Sándor, Iaroslav Zdenek, Ferencz-Iozsef, Sandor Vilmos, Ласло-Янош, Юрій-Даніель* та ін.

Досліджуючи функціонування багатокомпонентних онімів у іменнику Ужгорода протягом ХХ ст. спостерігаємо своєрідну динаміку. Формування і активне використання двокомпонентних імен тривало до 1945 р.: у I-му хронологічному зрізі (1900-1920 рр.) функціонувало 94 імені, у II-му (1925-1935 рр.) – 96, у III-му (1940-1945 рр.) зафіксована найбільша кількість – 107 імен (див. графік 1).

Трикомпонентні антропоніми використовувалися в Ужгороді до 1940 р. Їхня кількість значно менша: у I-му зрізі зафіксовано всього 22 імені, у II-му – 8, у III-му – всього 7. Два чотирикомпонентні оніми зафіксовані тільки у 1940 р.

Популярність багатокомпонентних антропонімів у першій половині ХХ ст. підтверджує ще й той факт, що не всі з них були разового вжитку, тобто не всі перебували у групі рідковживаних. 32 оніми (10,2% від усіх багатокомпонентних) функціонували у групі маловживаних, оскільки мали по три носії: *Béla Sándor* (1900, 1905, 1910), *Ласло-Янош* (1940), *Zoltan Iozsef* (1920, 1925, 1940), *Iozsef-Sandor* (1915, 1920, 1940), та по два носії: *Андраш-Іштван* (1940), *Antal Ferencz* (1905, 1915), *Béla Istvan* (1905, 1920), *Bela Zoltan* (1930, 1940), *Viktor Ian* (1925), *Laszlo Istvan* (1920, 1940), *Lászlo Zoltán* (1910), *Vladimir Roman* (1935), *Габор Йозеф* (1940), *Дьордь Міклош* (1940), *Zoltán Géza* (1910), *Zoltán Gyula* (1910, 1940), *Iosef Stepan* (1925, 1940), *Karel Iosef* (1925), *Карл-Олександр* (1940, 1995), *Lajos István* (1905, 1940), *Mikulas Ian* (1935, 1940), *Milan Frantisek* (1925), *Sandor –Mihaly* (1915,

1920), *Sandor-Laszlo* (1920, 1940), *Олександр Стефан* (1940, 1945), *Tibor Ladislav* (1930, 1940), *Тиво-дар Ласло* (1940), *Ferencz-Iozsef* (1915), *Frantisek Ladislav* (1935), *Yanos-Imre* (1915, 1940), *György Iozsef* (1920, 1940), *István László* (1910, 1940).

З 1950 до 1995 рр. у іменнику міста не зафіксовано жодного подвійного імені, а потрійні зовсім припинили своє функціонування. Традиція надавати дитині такі імена була перервана, коли Закарпаття увійшло до складу СРСР. Помітне відновлення цього звичаю розпочалося з 1995 р., тут зафіксовано 9 онімів: *Кароль Шандор, Джеймс-Іван, Джовані-Філіпо, Зорян-Олександр, Кирило-Євгеній, Крістіан-Арсеній, Крістіан-Іштван, Роберт-Давид, Юрій-Олександр*. У 2000 р. кількість таких імен збільшується до 11: *Августин-Дмитро, Вільгельм-Віктор, Владимір-Даніель, Дмитро-Ілля, Ерене-Лайла, Іоан-Артур, Микола-Мирослав, Роман-Даніель, Станіслав-Ян, Юліан-Ілля, Юрій-Даніель*.

Найпоширенішими компонентами подвійних і потрійних антропонімів є популярні імена угорського походження, такі як *Arpad, Béla, Gyula, Zoltán*. У наших матеріалах зафіксовано:

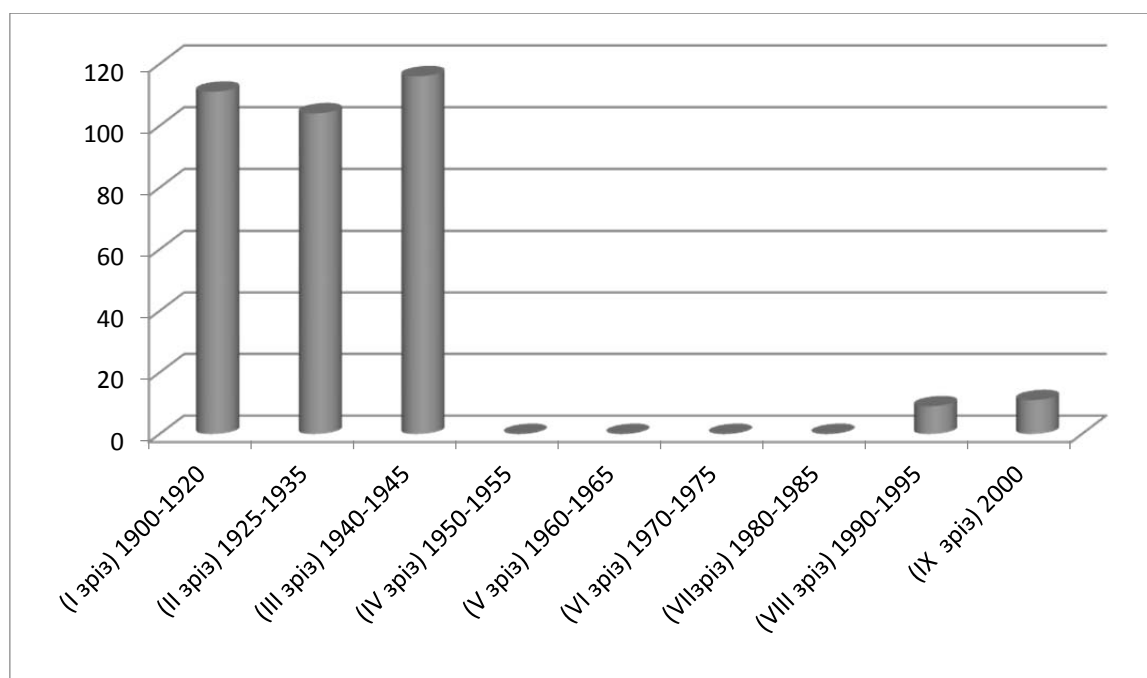
- 12 багатокомпонентних особових імен з антропонімним компонентом *Arpad*: *Arpad Bela* (1900), *Sandor Arpad* (1900), *Gynla Arpad* (1905), *Zoltan Béla Arpad* (1905), *Laszlo Arpad* (1920), *Ian Arpad* (1930), *Arpad Габор* (1940), *Arpad Дьордь* (1940), *Arpad Ласло* (1940), *Петер-Арпад* (1940), *Міклош Арпад* (1940), *Арпад Олександр* (1945);

- 14 фіксацій двокомпонентних імен зі складовою частиною *Béla*: *Yános Bela* (1900), *Károly Béla* (1900), *Arpad Bela* (1900), *Béla Sándor* (1900, 1905, 1910), *András Bela* (1905), *Béla Istvan* (1905, 1920), *Béla József* (1910), *Béla Péter* (1910), *Aba-Bela* (1915), *Attila Béla* (1930), *Bela Zoltan* (1930, 1940), *Bela Antal* (1940), *Bela Geüza* (1940), *Bela Янош* (1940), 3 фіксації цього антропоніма в трьохкомпонентних особових іменах – *Zoltan Béla Arpad* (1905), *Béla Endre Aladár* (1905), *Левенте Ендре Бейло* (1940) та одне – в чотирикомпонентному – *Дьордь, Пал, Бейло, Ференц* (1940);

- 20 випадків з іменем *Zoltán*: *Zoltan Béla Arpad* (1905), *Zoltan Istvan* (1905), *Adolf Zoltán* (1910), *István Zoltán* (1910), *Zoltan Antal* (1910), *Lászlo Zoltán* (2 випадку у 1910), *Zoltán Géza* (2 випадку у 1910), *Zoltán Gyula* (1910, 1940), *Zoltán Kálmán* (1915), *Zoltan Iozsef* (1920, 1925, 1940), *Zoltan Emil* (1925), *Bela Zoltan* (1930, 1940), *Ladislav Zoltan* (1930), *Zoltan Augustin* (1935);

- 9 випадків з іменем *Gyula*/Дюло: *Gynla Arpad* (1905), *Gyula György* (1905), *Antal Gyula* (1910), *László Donát Gyula* (1910), *Zoltán Gyula*/Золтан Дюло (1910, 1940), *Gyula Laslo* (1920), *Іштван Дюло* (1940), *Дюло Рудольф* (1940),

⁷ У цьому випадку і надалі подаємо оригінальне написання багатокомпонентних імен, що зафіксовані у джерелах через кому, дефіс чи окремо.

Графік 1. Динаміка функціонування багатоконпонентних імен у м. Ужгороді протягом ХХ ст.

Крім того, у разі дво- і триімненості спостерігаємо поєднання християнських імен, серед яких найпоширенішими є компоненти *Андрій, Йосип/Йосиф, Микола, Михайло* і їхні угорські та чеські варіанти *András/Endre, Andrej; Yózsef, Iosef; Miklós, Mikulas; Mihály, Michal*. Слід зауважити, що протягом першої половини ХХ ст. ці імена в різні періоди перебували у групі найуживаніших і широкоживаних, тому і в багатоконпонентних антропонімах вони були також популярними. У наших матеріалах зафіксовано декілька десятків таких поєднань: *András Bela (1905), Istvan Endre (1905), Tobiás András (1910), Gábor Ödon Endre (1910), Andrej Ludvik (1935), Ondrej Michal (1925), Oliver Andrej (1925), Андраш-Ласло (1940), Андраш Дежо (1940), Андраш-Іштван (два у 1940), Сно Андраш (1940), Міклош Ендре (1940), Андраш Йосиф Антал (1940), Левенте Ендре Бейло (1940), Іштван Янош Ендре (1940);*

Yozesef Salamon (1900), Viktor Yózsef (1910), Yózsef Vincze Pál (1910), Mihály Yoyses (1910), Iozsef Sandor/Iozsef – Sandor/Йосиф Шандор (1915, 1920, 1940), Ferencz-Iozsef (два у 1915), Pál Iozsef (1915), Iozsef Istvan Osrkar (1920), Zoltan Iozsef/Золтан-Йозеф (1920, 1925, 1940), Karel Iosef (два у 1925), Iosef Ferdinand (1925), Iosef Otto (1925), Oskar Iosef (1925), Iosef Stepan/Йозеф Іштван (1925, 1940), Evžen Yosef (1930), Miron Iosef (1930), Iosef František (1935), Iosef Georgi (1935), Iosef Ivan (1935), Iosef Petr (1935), Alexej Iosef (1935), Richard Iosef (1935), Robert Iosef (1935), Йозеф Ференц (1940), Йосеф Томаш (1940), Ерно Йожеф (1940), Йосип Мирослав (1945), Йосеф Лайош (1940), Йосиф Ласло (1940), Іштван Йожеф (1940), Шандор Йозеф (1940), Янош Іштван (1940), Андраш Йосиф

Антал (1940), Пал Ференц Йосиф (1940), Йосиф Павел (1945);

Miklós István Mihaly (1910), Mikulas Ian/Міклош Янош (1935, 1940), Mikulas Alexandr (1935), Tomáš Mikulaš (1935), Mikulas Antonin Frantisek (1935), Гейза Міклош (1940), Дьордь Міклош (1940), Міклош Ласло (1940), Міклош Ференц (1940), Міклош Арпад (1940), Міклош Ендре (1940), Мігаль Міклош (1940), Йосиф Гампар Міклош (1940), Жолт-Міклош-Кароль-Шандор (1940), Микола-Мирослав (2000);

Mihály Yoyses (1910), Sandor-Mihaly (1915, 1920), Ödön Mighaly (1920), Istvan Mihaly (1920), Ladislav Michal (1935), Michal Petr (1935), Inray-Michal (1935), Дьордь-Мігаль (1940), Кароль Мігаль (1940), Мігаль Міклош (1940), Мігаль Пал (1940), Михайло Адальберт (1945).

Зафіксовані також випадки подвійних іменувань із слов'янськими онімами. Найулюбленишим серед ужгородців було поєднання з іменем Владислав, угорський варіант якого *László*, чеський – *Ladislav*. Таких випадків досить багато – 34 фіксації: *Laszlo Gyorgy (1905), Laslő Ferencz (1905), László András (1910), István László/Iштван Ласло (1910, 1940), Sandor-Laszlo/Шандор Ласло (1915, 1940), László Zoltán (два – у 1920), Lazslo Arpad (1920), Laszlo Istvan (1920, 1940), Gynla Laslo (1920), Ladislav Karel (1925), Kamilla Ladislav Pavel (1925), Ladislav Zoltan (1930), Tibor Ladislav/Тібор Ласло (1930, 1940), Frantisek Ladislav (два – у 1935), Bartolomej Ladislav (1935), Ladislav Ian (1935), Ladislav Michal (1935), Ласло-Янош (три – у 1940), Тиводар Ласло (два – у 1940), Арпад Ласло (1940), Ласло Маріан (1940), Ласло-Імре (1940), Янош Ласло (1940), Андраш-Ласло (1940), Йосиф Ласло (1940).*

Популярними були багатокомпонентні імена з онімом слов'янського походження *Володимир*: *Vladimir Karel* (1920), *Vladimir Miloslav* (1925), *Vladimir Roman* (два – у 1935), *Роберт-Владимир* (1940), *Володимир Федір* (1945), *Владимир-Даніель* (2000).

Однак найуживанішими були багатокомпонентні антропоніми з компонентом *Олександр* (угорський варіант *Sándor*, чеський – *Alexandr*). У наших матеріалах зафіксовано 35 таких випадків: *Béla Sándor* (1900, 1905, 1910), *Sándor Arpád* (1900), *Jozsef Ivojn Sandor* (1900), *Sándor Ede Geza* (1905), *Sándor Vilmos* (1905), *Ernő Sándor* (1910), *Jozsef Sandor/Iozsef-Sandor/ Йосиф Шандор* (1915, 1920, 1940), *Sándor-Mihály* (1915, 1920), *Sándor-Laszlo/Шандор Ласло* (1915, 1940), *Geza Sandor* (1920), *Sándor Ferenz* (1920), *Alecaandr Dimitriy* (1930), *Milan Alexandr* (1935), *Alexandr Pavel* (1935), *Alexandr Robert* (1935), *Iosef Alexandr Benadik* (1935), *Карл-Олександр/Кароль Шандор* (1940, 1995), *Шандор Гейза* (1940), *Шандор Йозеф* (1940), *Шандор-Імре* (1940), *Жолт-Міклош-Кароль-Шандор* (1940), *Олександр Стефан/Шандор-Іштван* (1940, 1945), *Арпад Олександр* (1945), *Едуард Олександр* (1945), *Петро Олександр* (1945), *Юрій-Олександр* (1995) *Зорян-Олександр* (1995).

Серед основних причин функціонування багатокомпонентних онімів у іменнику Ужгорода ми можемо назвати декілька. Не виключено, що використання другого імені зумовлене прагненням батьків здобути для дитини не одного, а декількох захисників. Ця традиція є поширеною у представників римо-католицької та греко-католицької конфесій, а вони є найчисельнішими в Ужгороді у першій половині ХХ ст.

Надавати старшому сину батькове ім'я є особливістю Закарпаття. Очевидно, ця традиція пояснюється угорським впливом (слов'яни звичайно називали старших синів за дідом). За нашими дослідженнями, 14,3 % новонароджених у 1900 р. хлопчиків отримали ім'я на честь батька

[11, с. 771]. Тому наступною причиною функціонування складних імен є бажання, щоб в одному із компонентів звучало саме батькове ім'я. Наведемо приклади таких фіксацій: 26.02.1900 р. *Pasztor Sándor* зареєстрував свого сина подвійним іменем *Sándor Arpád*; 16.05.1920 р. *Kassai Zoltán* зареєстрував новонародженого іменем *Zoltan Iozsef*; ужгородець *Petrasovič Mikulaš Iosef Alexandr* 17.10.1935 р. зареєстрував свого сина також потрійним іменем *Mikulas Antonin Frantisék*.

Релігійний фактор є вагомим при виборі імен ужгородців [11, с. 769]. Цілком ймовірно, що один із компонентів вказаних імен дається за церковним календарем на честь святого, в день якого або декілька днів до чи після народилася дитина.

Функціонування багатокомпонентних антропонімів, особливо у першій половині ХХ ст., спостерігається в західному регіоні України. Зокрема, іменник Тернополя 1940 року характеризується великою кількістю подвійних онімів: 56 для хлопців-українців і 35 для поляків. Та з 1950 до 2000 року кількість таких імен там значно зменшилася [9, с. 173]. Популярність подвійних антропонімів засвідчена в іменнику Гуцульщини [6, с. 31]. Тенденція формування багатокомпонентних імен до 1940-х р. тривала у Львові, а початок другої світової війни спричинив її спад [3, с. 140]. «Польський» чоловічий іменник Луцька також характеризується великою кількістю подвійних імен: з 1900 по 1944 рр. їх отримали 35 % від усіх новонароджених [10, с. 43].

Отже, функціонування багатокомпонентних онімів є поширеним явищем, як для ужгородського іменника, так і для іменників західних регіонів України. Спостерігається і схожа динаміка їх використання: активне вживання у першій половині ХХ ст., особливо у 1940-х роках, та довготривала перерва аж до 1995 р. Динаміка функціонування жіночих багатокомпонентних імен дещо інакша. Саме це і є перспективою для подальшого дослідження.

Література

1. Белей Л.О. Ім'я дитини в українській родині / Л.О.Белей. – Х.: Фоліо, 2010. – 283 с.
2. Єзерська І.В. Чоловічі та жіночі імена за метриками хрещень Катедрального костелу Львова ХVІІ ст. / І. В. Єзерська // Український історичний журнал. – 2010. – № 2. – С. 202-214.
3. Луньо Л. Багатокомпонентні жіночі імена в іменнику Львова (перша половина ХХ ст.) /Л. Луньо// Мова і суспільство – Л., 2011. – №2 – С. 135-143.
4. Медвідь-Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах /С.М.Медвідь-Пахомова. – Ужгород, 1999. – 246 с.
5. Никонов В.А. Имя и общество. – М.: Наука, 1974. – 278 с.
6. Павелко С.П. Подвійні та додаткові імена в гуцулів // Записки з ономастики. – Одеса: «Астропринт», 2001. – Вип. 5. – С. 31-35.
7. Плюшко О. В. Склад і походження чоловічих особових імен м. Єлисаветграда початку ХХ століття / О. В. Плюшко // Наук. записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – Вип. 80. – С. 149–157.
8. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – М., 1988. – 192 с.

9. Свистун Н.О. Динаміка антропонімікону м. Тернополя XIX – XX ст.: монографія / Н.О. Свистун. – Тернопіль: Крок, 2011. – 320 с.
10. Скорук І.Д. Динаміка антропонімікону м. Луцька в XX ст.: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова: / І.Д. Скорук. – К., 1999. – 180 с.
11. Шоля І.С. Мотиви вибору особових імен ужгородців у другій половині XX століття (чоловічі імена) // Записки з ономастики. Збір. наук. праць. – Вип. 18. – Одеса, 2015. – С 767-775.

Иванна Шоля

**ДИНАМИКА МНОГОКОМПОНЕНТНЫХ ИМЕН УЖГОРОДЦЕВ В XX ВЕКЕ
(МУЖСКИЕ ИМЕНА)**

Аннотация. В статье рассматривается структура и динамика функционирования мужских многокомпонентных личных имен в антропонимиконе города Ужгорода на протяжении XX века. Приводятся примеры наиболее распространенных компонентов двойных и тройных антропонимов, среди которых наиболее употребляемые венгерские, христианские и славянские имена. Называются основные причины функционирования многокомпонентных личных имен в именнике города. Сравняется динамика употребления таких антропонимов в системе имен Ужгорода и западных регионов Украины.

Ключевые слова: система имён (именник), многокомпонентные мужские личные имена, динамика именной системы, выбор имени.

Ivanna Sholia

**DYNAMICS OF MULTICOMPONENT MALE NAMES IN UZHGOROD
IN THE 20TH CENTURY**

Summary. The article studies the structure and dynamics of functioning of multi-component male names in Uzhgorod anthroponymicon during the twentieth century. Examples of the most common components of double and triple anthroponyms have been suggested; among them the most common Hungarian, Slavic and Christian names. There have been given major reasons for the functioning of multi-component onyms in the name system of the city. Compared The dynamics of the usage of such anthroponyms in the name systems of Uzhhorod and western regions of Ukraine.

Key words: name system, multi-component personal male names, name system dynamics, name selection.

Стаття надійшла до редакції 22. 04. 2017 р.

Шоля Іванна Станіславівна – здобувач наукового ступеня на кафедрі словацької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Науковий керівник – професор Пахомова С.М.